

Podatkowe wsparcie procesów sanacji prowadzonych w ramach postępowań upadłościowych i naprawczych

Andrzej Springer

Artykuł stanowi zwięzłe przedstawienie wpływu zmian regulacji prawnych w zakresie opodatkowania umorzonych kwot zobowiązań na ekonomiczną stronę postępowań upadłościowych i postępowań zapobiegających upadłości prowadzonych przez przedsiębiorców, dokonanych ustawą z dnia 15 maja 2015 r – Prawo restrukturyzacyjne. Problem ten jest o tyle istotny, że postępowania te – co do zasady - prowadzone są przez lub wobec podmiotów znajdujących się w przełomowym (kryzysowym) momencie działalności i nawet niewielkie kwoty zobowiązań podatkowych mogą decydować o powodzeniu podjętych działań. Zaprezentowane w treści niniejszego artykułu niespójności w zakresie opodatkowania miały znaczący, choć nie wyłączny wpływ, na skuteczność dwóch dotychczasowych postępowań wykorzystujących instytucje układu z wierzycielami w procesie sanacji przedsiębiorstw. Artykuł zawiera krótkie przedstawienie zmian wchodzących w życie z początkiem 2016 roku oraz ocenę ich w odniesieniu do wcześniejszych regulacji. W części pierwszej przedstawione zostały źródła historyczne prawa upadłościowego w Polsce, aktualny stan prawny oraz dane statystyczne, wskazujące wysoce niewystarczające wykorzystanie postępowań naprawczych, będące przyczyną podjęcia prac nad nową ustawą. W ramach analizy genealogicznej przedstawione zostały jedynie te akty, które funkcjonowały na terenach Polski po roku 1918, choć podkreślić należy, iż w literaturze spotkać można także analizy sięgające nawet praw starożytnych.

W dalszej kolejności w sposób zwięzły omówione zostają dotychczasowe (przed wejściem w życie Prawa restrukturyzacyjnego) zasady opodatkowania kwot umorzonych zobowiązań dłużników, wobec których ogłoszono upadłość lub którzy prowadzili postępowanie naprawcze, z uwzględnieniem różnic pomiędzy poszczególnymi rodzajami postępowań. Wykazane zostało także, iż dotychczas jedynie postępowanie upadłościowe z możliwością zawarcia układu dawało korzyść podatkową w postaci możliwości niezaliczania przez upadłego umorzonych kwot do przychodów podlegających opodatkowaniu i to zarówno w odniesieniu do osób fizycznych, jak i osób prawnych. Opracowanie zostało oparte zarówno na literaturze, jaki i na orzecznictwie sądów, a także na stanowiskach organów podatkowych.

Ostatnia część pracy stanowi ocenę zmian wywołanych ustawą Prawo restrukturyzacyjne, która wprowadza rewolucyjne rozwiązania nie tylko w zakresie samych postępowań mających na celu przywrócenie równowagi finansowej dłużników, ale także w zakresie podatkowych skutków restrukturyzacji zobowiązań, co bez wątpienia wpłynąć powinno pozytywnie na finansową stronę tych działań.

Postępowania upadłościowe i naprawcze w Polsce

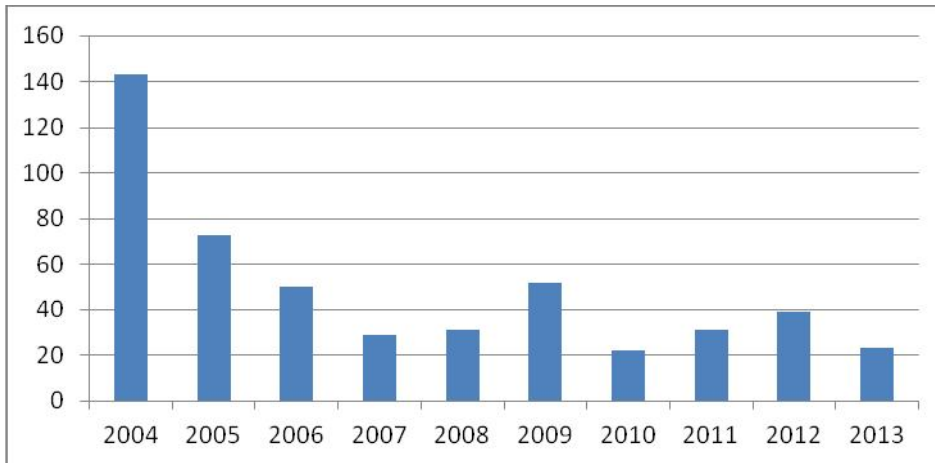
Dotychczas w polskim systemie prawnym funkcjonowały dwa podstawowe rodzaje postępowań upadłościowych oraz jako oddzielne – postępowanie naprawcze, ujęte w jednej ustawie – Prawo upadłościowe i naprawcze, z dnia 28 lutego 2003 r (dalej PUiN) Pierwszym z postępowań była upadłość obejmująca likwidację masy upadłości, zwana potocznie likwidacyjną. Drugim – upadłość z możliwością zawarcia układu, zwana układową. Oba te postępowania mające na celu przede wszystkim zaspokojenie wierzycieli, prowadzone były zgodnie z zawartą w art. 2 PUiN zasadą optymalizacji, nakazującą, aby wierzyciele zostali zaspokojeni w możliwie wysokim stopniu, a dopiero w dalszej kolejności, jeśli było to uzasadnione racjonalnymi względami, zachowane zostało przedsiębiorstwo dłużnika. Upadłość układowa ogłaszana była, gdy uprawdopodobnione zostało, iż w drodze układu wierzyciele zostaną zaspokojeni w stopniu wyższym, niż poprzez upadłość obejmującą likwidację majątku. Jej celem była restrukturyzacja zobowiązań w drodze zawieranego z wierzycielami i zatwierdzanego przez sąd układu, wskazującego między innymi w jakiej części umorzone zostają zobowiązania i w jakim okresie należy je wykonać.

Trzecie z wymienionych postępowań – postępowanie naprawcze prowadzone było w oparciu o przepisy ujęte w części czwartej ustawy. Było to pozostające pod ścisłą kontrolą sądu postępowanie mediacyjne dłużnika z wierzycielami o charakterze pozasądowym.²⁵⁶ Prowadzone było ono w zasadzie przez samego przedsiębiorcę, jedynie z częściowym udziałem sądu²⁵⁷. W przeciwieństwie do postępowań upadłościowych, ukierunkowanych na zaspokojenie wierzycieli, postępowanie naprawcze miało na celu przede wszystkim przywrócenie przedsiębiorcy zdolności do konkurowania w długim okresie czasu.²⁵⁸ Instrument ten nie znalazł jednak szerokiego zastosowania praktycznego - udział postępowań naprawczych w ogólnej liczbie spraw prowadzonych przez wydziały upadłościowe był wręcz marginalny. W artykule zostaną przedstawione te z przyczyn takiego stanu, które wynikają z podatkowych skutków prowadzenia wymienionych postępowań.

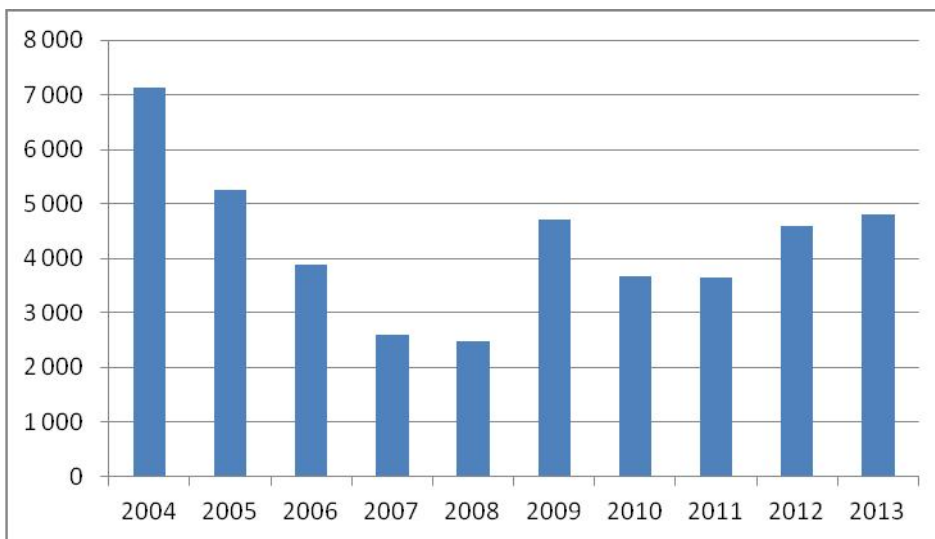
²⁵⁶ F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie*, Warszawa 2009, s. 232

²⁵⁷ M. Stawicka, <http://biznes.pl/firma/istota-cel-i-zasady-prowadzenia-postepowania-napra,5329170,news-detel.html>.

²⁵⁸ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 1328.

Wykres 1. Liczba wpływających oświadczeń o wszczęciu postępowania naprawczego

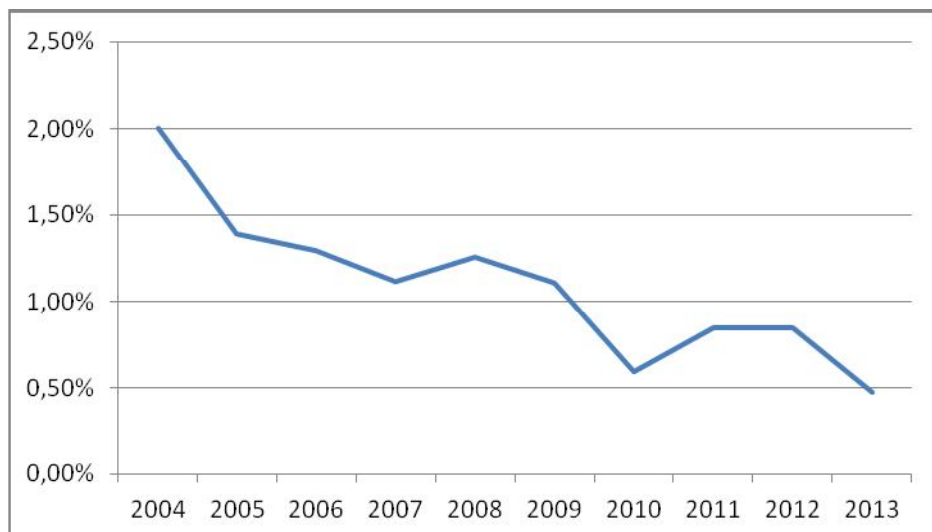
Źródło: opracowanie własne, na podstawie ewidencji spraw upadłościowych i naprawczych w sądach rejonowych według sprawozdania MS-S20UN, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departament Strategii i Deregulacji Ministerstwa Sprawiedliwości.

Wykres 2. Liczba wpływających wniosków o ogłoszenie upadłości

Źródło: opracowanie własne, na podstawie ewidencji spraw upadłościowych i naprawczych w sądach rejonowych według sprawozdania MS-S20UN, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departament Strategii i Deregulacji Ministerstwa Sprawiedliwości.

Porównanie obu wykresów pozwala dostrzec, iż jedynie w 2004 roku udział postępowań naprawczych przekroczył 2% liczby postępowań upadłościowych, w następnych latach udział ten oscylował wokół wartości 1,3%. Od 2010 roku osiągnął poziom poniżej 1%.

Wykres 3. Udział oświadczeń o wszczęciu postępowania naprawczego w ogólnej liczbie spraw rozpatrywanych przez wydziały upadłościowe

Źródło: opracowanie własne, na podstawie ewidencji spraw upadłościowych i naprawczych w sądach rejonowych według sprawozdania MS-S20UN, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departament Strategii i Deregulacji Ministerstwa Sprawiedliwości.

Podkreślić należy, że z gospodarczego punktu widzenia pożądanym było korzystanie w procesie sanacji w pierwszej kolejności przede wszystkim z postępowania naprawczego, w dalszej upadłościowego z możliwością zawarcia układu, natomiast z postępowania obejmującego likwidację masy upadłości jedynie w ostateczności, gdy prowadzenie dwóch poprzednich postępowań nie dawało gwarancji właściwego zaspokojenia wierzycieli.

Według autora jedną z ważniejszych przeszkód w szerszym wykorzystaniu instytucji postępowania naprawczego były dotychczasowe uregulowania w zakresie opodatkowania umorzonych zobowiązań. Jedynie postępowanie z możliwością zawarcia układu korzystało ze swego rodzaju dobrodziejstwa w postaci zwolnienia kwot umorzonych z opodatkowania. Stan taki był następstwem wzajemnych relacji pomiędzy ustawami podatkowymi oraz Prawem upadłościowym i naprawczym, które ukształtowane zostały w momencie wejścia tego ostatniego w życie. Do 2003 roku zagadnienia upadłości i zawierania układu regulowały dwa różne akty. Pierwszym z nich było Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 roku – Prawo upadłościowe, regulujące postępowania dotyczące przedsiębiorcy upadłego. Drugie z rozporządzeń, wydane tego samego dnia – Prawo o postępowaniu układowym (w wersji pierwotnej „układowem”) odnosiło się do przedsiębiorcy, który w skutek wyjątkowych i niezależnych od niego okoliczności zaprzestał wykonywania swoich pieniężnych zobowiązań, lub przewidywał, że w najbliższej przyszłości zaprzestanie ich wykonywania. Oba te akty stanowiły pierwsze wspólne regulacje w

omawianym zakresie dla całego terytorium Rzeczypospolitej. Wcześniej w różnych częściach kraju korzystano z przepisów niejako odziedziczonych po systemach prawnych poszczególnych zaborców.

W okresie powojennym akty te nie były modyfikowane, ani też nie zostały uchylone, a dostosowanie do nowych realiów gospodarki wolnorynkowej nastąpiło dopiero wraz z Ustawą z dnia 24 lutego 1990 roku o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo Upadłościowe (Dz.U. Nr 14, poz. 87).

Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r - Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 60, poz. 535) weszła w życie 1 października 2003 roku. Jak wskazano w uzasadnieniu do projektu ustawy, dalsze modyfikacje wcześniejszych przepisów nie były już możliwe, konieczna była zasadnicza reforma. Przyjęto też, iż ze względów praktycznych zarówno postępowania układowe, jak i likwidacyjne ujęte zostaną w jednej ustawie²⁵⁹.

Oprócz tych postępowań, w ramach prac nad ustawą w ostatniej ich fazie wprowadzona została do projektu instytucja postępowania naprawczego, wcześniej nie konsultowana z zainteresowanymi podmiotami., co zburzyło spójność aktu.²⁶⁰ W samym uzasadnieniu do ustawy postępowaniu naprawczemu poświęcono jedynie cztery niewielkie akapity.

15 maja 2015 roku Sejm przyjął ustawę Prawo restrukturyzacyjne. Stanowi ona przełomową regulację, dostosowującą przepisy nie tylko do aktualnych potrzeb, ale także zmieniającą filozofię prowadzenia postępowań zapobiegających upadłości. Dokonany został rozdział postępowań obejmujących likwidację majątku od tych, których celem jest przywrócenie równowagi przedsiębiorstwa, z jednoczesnym zaspokojeniem wierzycieli w możliwie wysokim stopniu. Postępowania likwidacyjne reguluje obecnie Prawo upadłościowe, natomiast przepisy o postępowaniach zapobiegających upadłości zostały umiejscowione w Prawie restrukturyzacyjnym. Rozdział ustawowy uzasadniony jest nie tylko chęcią niestygmatyzowania tych dłużników, którzy zamierzają kontynuować działalność, ale także odmiennym charakterem i skutkiem postępowań regulowanych przez te dwie ustawy.

Obecnie w ramach postępowań zapobiegających upadłości (restrukturyzacyjnych) przepisy przewidują cztery ich rodzaje:

- 1) postępowanie o zatwierdzenie układu, umożliwiające zawarcie układu w drodze samodzielnego zbierania głosów przez dłużnika, wymagające jedynie zatwierdzenia go przez sąd
- 2) przyspieszone postępowanie układowe, umożliwiające dłużnikowi zawarcie układu po sporządzeniu i zatwierdzeniu spisu wierzytelności w uproszczonym trybie

²⁵⁹ Uzasadnienie do projektu ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, Warszawa 29 sierpnia 2002 r., s. 8.

²⁶⁰ R. Adamus, *Prawo naprawcze przedsiębiorcy*, Warszawa 2009, s. 30.

- 3) postępowanie układowe – najbliższe swym charakterem dotychczasowemu postępowaniu upadłościowemu z możliwością zawarcia układu
- 4) postępowanie sanacyjne – najbardziej sformalizowane postępowanie, w ramach którego możliwe jest wykorzystanie szerokiego spektrum działań sanacyjnych (np. możliwości odstąpienia od niekorzystnych umów, redukcji zatrudnienia jak w postępowaniu upadłościowym, sprzedaży składników majątku ze skutkiem sprzedaży egzekucyjnej²⁶¹).

Cechą wspólną wszystkich postępowań ma być szybkość ich prowadzenia oraz zwiększony wpływ wierzycieli na przebieg postępowania, m.in. poprzez możliwość wpływu na wybór nadzorca czy zarządcy sądowego.

Reforma dokonuje także głębokich zmian w postępowaniu upadłościowym, wpływających nie tylko na szybkość jego prowadzenia, ale także na prawa poszczególnych wierzycieli, m.in. poprzez redukcję kategorii zaspokojenia wierzytelności z pięciu do trzech.

Dodatkowo nowe przepisy przewidują wprowadzenie centralnego rejestru upadłości, który będąc narzędziem elektronicznym wpłynie pozytywnie na dostęp stron do akt, a także pozwoli na ograniczenie kosztów prowadzonych postępowań.

Zmiany przewidziane ustawą dotyczą nie tylko przepisów regulujących bezpośrednio materię upadłościową, ale także innych ustaw, powiązanych, lub mających wpływ na przepisy upadłościowe i restrukturyzacyjne. Zmiany w Ordynacji podatkowej i ustawach podatkowych stanowią bardzo istotny wkład w poprawę ekonomicznej sytuacji podmiotów prowadzących postępowania upadłościowe lub restrukturyzacyjne. Ustawodawca usunął zróżnicowanie sytuacji pomiędzy osobami prawnymi i fizycznymi prowadzącymi upadłość obejmującą likwidację majątku oraz zrównał korzyści podatkowe w przypadku wszystkich postępowań restrukturyzacyjnych, zastępujących postępowania z możliwością zawarcia układu i naprawcze.

W dalszej części artykułu zostanie wykazane, iż opisane wcześniej dotychczasowe uregulowania miały znaczny wpływ na różnice w opodatkowaniu umorzonych części zobowiązań w postępowaniu upadłościowym z możliwością zawarcia układu, postępowaniu obejmującym likwidację majątku oraz postępowaniu naprawczym, determinując ograniczoną możliwość wykorzystania ostatniego z wymienionych postępowań w procesie sanacji przedsiębiorstwa. Przedstawione zostaną także zmiany wprowadzone ustawą Prawo restrukturyzacyjne.

Upadłość obejmująca likwidację majątku

²⁶¹ Uzasadnienie do projektu ustawy Prawo restrukturyzacyjne, s. 53.

W przypadku postępowania obejmującego likwidację masy upadłości należy oddzielnie rozpatrywać upadłość podmiotu niebędącego osobą fizyczną i osoby fizycznej (prowadzącej działalność gospodarczą). W pierwszym przypadku zakończenie postępowania oznacza likwidację spółki, nawet, jeśli nie doszło do zaspokojenia wszystkich jej zobowiązań. W sytuacji takiej nie dochodzi do ich umorzenia w drodze postanowienia sądu, a niezaspokojeni wierzyciele mogą, w wybranych przypadkach, dochodzić ich spełnienia przez osoby trzecie – członków zarządu. Podstawą do takich roszczeń w przypadku zobowiązań niepodatkowych spółki z ograniczoną odpowiedzialnością pozostaje (oprócz dotychczasowych zapisów art. 21 ust. 3 Prawa upadłościowego i naprawczego, utrzymanych w zmodyfikowanej formie w mocy w Prawie upadłościowym) art. 299 Kodeksu spółek handlowych²⁶², a w odniesieniu do zobowiązań podatkowych art. 116 Ordynacji podatkowej.²⁶³ Zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku stworzona została możliwość uchylenia się przez członków zarządu od odpowiedzialności za zobowiązania spółki, jednak wymaga to wykazania przez samego zobowiązanego, że zachodzą wymienione w powyższych ustawach przesłanki egzoneryjne²⁶⁴ ²⁶⁵. Prawo restrukturyzacyjne rozszerza katalog tych przesłanek o postępowania restrukturyzacyjne. Zmianę Kodeksu spółek handlowych zawiera art. 421, ust. 4 ustawy, natomiast Ordynację podatkową modyfikuje art. 417.

Odmienne sytuacja kształtuje się w przypadku zakończenia postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osoby fizycznej. W tym przypadku prawo upadłościowe i naprawcze w ograniczonym zakresie pełniło bowiem także funkcję oddłużeniową²⁶⁶. Funkcja ta przypisana pozostaje także Prawu upadłościowemu. Zgodnie z dyspozycją art. 369 ust. 1 PUiN (a także art. 369, ust. 1 PU) sąd - na wniosek upadłego - może orzec o umorzeniu całości lub części zobowiązań nieuregulowanych w toku postępowania, z tym, że według przepisów wchodzących w życie, wniosek obejmuje nie tylko umorzenie części zobowiązań, ale także ustalenie planu spłaty wierzycieli niezaspokojonych z masy upadłości. Przy podejmowaniu decyzji sąd związany pozostaje zapisem art. 369, który stanowi, że umorzenie jest możliwe, gdy niewypłacalność nastąpiła w wyniku zaistnienia nadzwyczajnych i niezależnych od upadłego okoliczności, zebrany materiał nie wskazuje, iż zachodzą przesłanki pozbawienia upadłego prawa do wykonywania działalności gospodarczej na własny rachunek oraz zarządzania lub reprezentowania spółek, spółdzielni, fundacji, przedsiębiorstw

²⁶² P. Cierkoński, *Nowy członek zarządu powinien sprawdzić finanse spółki*, „Gazeta Podatkowa” 10/2013,

²⁶³ Ł. Zalewski, *Prezes nie odpowie za stary dług podatkowy spółki*, http://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/632862,prezes_nie_odpowie_za_stary_dlug_podatkowy_spolki.html.

²⁶⁴ S. Frydrych, *Odpowiedzialność członków organów podmiotów non profit na podstawie art. 116a Ordynacji podatkowej*, „Monitor Podatkowy” 5/2010.

²⁶⁵ Z. Miczek, *Przesłanki egzoneryjne z art. 299 ksh*, <http://www.oirp.krakow.pl/SzkolenieprzesankiEgzoneryjneZ.html>.

²⁶⁶ Uzasadnienie do projektu ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, Warszawa 29 sierpnia 2002 r., s. 6

państwowych, a w toku postępowania upadły rzetelnie wykonywał swoje obowiązki. Wniosek o umorzenie zobowiązań może zatem być rozpatrywany przez sąd po przeprowadzeniu całego postępowania upadłościowego.²⁶⁷ Zakres przedmiotowy umorzeń ograniczony jest do tych wierzytelności, które umieszczone są na liście wierzytelności oraz do tych, które na liście mogły zostać umieszczone, jeżeli ich istnienie stwierdzone zostanie na podstawie dokumentów upadłego. Z możliwości umorzenia całkowicie wyłączone pozostawały należności wskazane w ust. 2 artykułu 369 PUiN, obejmujące m.in. należności alimentacyjne, odszkodowania za wywołanie choroby, kalectwa lub śmierci, ale także należności ze stosunku pracy oraz składki na ubezpieczenia rentowe, emerytalne i chorobowe pracowników²⁶⁸. W wyniku wprowadzonych zmian wyłączenie dotyczące ubezpieczeń i należności ze stosunku pracy nie pozostają w mocy, jednak dodane zostały inne, obejmujące m.in. zobowiązania umyślnie nieujawnione przez upadłego.

Umorzenie zobowiązań następuje w drodze postanowienia wydawanego przez sąd prowadzący postępowanie upadłościowe. Skutkiem takiego postanowienia powinno być umożliwienie dalszej egzystencji upadłego. Jednak wobec treści dotychczasowych przepisów w zakresie podatku dochodowego od osób fizycznych dochodziło do niejako wtórnego, nadmiernego częstokroć zadłużenia, wynikającego z konieczności uiszczenia podatku dochodowego od kwoty umorzonych zobowiązań, jako źródła przychodu z działalności gospodarczej (z sytuacją odmienną mieliśmy do czynienia w przypadku tzw. upadłości konsumenckiej, wobec niewymienienia w ustawie o podatku dochodowym kwot umorzonych zobowiązań jako źródła przychodu dla osób nieprowadzących działalności).

Zarówno w stanowiskach organów podatkowych, jak i w orzecznictwie sądów stanowisko to znajduje potwierdzenie. Literatura przedmiotu nie kwestionuje konieczności uiszczenia podatku w sytuacji umorzenia części lub całości niezrealizowanych w toku postępowania zobowiązań²⁶⁹.

Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 20 listopada 2012 roku (Sygn. akt II FSK568/11), oddalił skargę kasacyjną od wyroku WSA w Gorzowie Wielkopolskim (Sygn. akt I SA/Go 798/10) w sprawie interpretacji indywidualnej wydanej przez Dyrektora Izby Skarbowej w Poznaniu (ILPB2 415-154/10-3/WS, z dnia 23 kwietnia 2010 r.). Zarówno organ w interpretacji, jak i WSA w Gorzowie w wyroku wskazał, iż stosownie do treści art. 14 ust.2 pkt. 6 Ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, do przychodów z pozarolniczej działalności gospodarczej zalicza się także wartość umorzonych lub przedawnionych zobowiązań. Samo umorzenie oznacza trwałą

²⁶⁷ F. Zedler, op. cit., s. 170.

²⁶⁸ Ibidem, s. 169.

²⁶⁹ <http://www.sgk.gofin.pl/10,164751,kwalifikacja-podatkowa-zobowiazan-umorzonych-podatnikowi-po.html>; <http://czasopisma.beck.pl/monitor-podatkowy/artukul/umorzone-zobowiazania-jako-przychod-upadlego-przedsiębiorcy>; <http://www.sgk.gofin.pl/10,178639,umorzenie-zobowiazania-w-postepowaniu-upadlosciowym.html>.

przyrost majątku dłużnika, powstanie po jego stronie określonej korzyści. Ujęte natomiast w art. 14 ust. 3 pkt 6 ww. ustawy wyłączenie ze źródeł przychodu kwot umorzonych zobowiązań odnosi się jedynie do umorzeń dokonanych w toku postępowania upadłościowego z możliwością zawarcia układu, w rozumieniu przepisów Prawa upadłościowego i naprawczego. Stanowisko takie zostało potwierdzone w kolejnych wyrokach dotyczących tego samego podatnika. W pierwszym z nich WSA w Gorzowie Wielkopolskim wyrokiem z dnia 27 lutego 2011 roku (Sygn. akt. I SA/Go 1080/10) oddalił skargę na decyzję Naczelnika Urzędu Skarbowego określającą należny podatek, natomiast Naczelny Sąd Administracyjny wyrokiem z dnia 22 marca 2013 roku (Sygn. akt II FSK 1536/11) oddalił skargę kasacyjną, podtrzymując w całości argumentację zarówno Naczelnika Urzędu Skarbowego, jak i sądu pierwszej instancji. Zatem w przypadku postępowania obejmującego likwidację majątku wyłączenie kwot umorzonych zobowiązań nie znajdowało dotychczas zastosowania. Jak bardzo dotkliwe dla upadłego skutki wynikały z takiej konstrukcji przepisów świadczy fakt, iż wobec podatnika skarżącego wymienione powyżej interpretację i decyzję zobowiązanie do zapłaty podatku wraz z odsetkami ustalone zostało w wysokości ponad pół miliona złotych.

Podobne stanowisko wyrażone zostało także w interpretacji Pierwszego Wielkopolskiego Urzędu Skarbowego w Poznaniu (ZD/423-264/04), z dnia 10 grudnia 2004 roku.

Opisany powyżej stan prawny oznaczał, iż złożenie wniosku o ogłoszenie upadłości nie chroniło nawet rzetelnego dłużnika przed konsekwencjami finansowymi nieregulowania zobowiązań, wynikającymi z konieczności zapłaty podatku. Wniosek zatem należało składać na etapie, gdy realną była możliwość zaspokojenia większości zobowiązań z majątku przedsiębiorcy. Wydaje się, iż ten właśnie cel przyświecał ustawodawcy, nakładającemu obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w terminie dwóch tygodni (po reformie termin został ustalony na trzydzieści dni) od dnia, w którym wystąpiła podstawa do jej ogłoszenia.

Ustawa Prawo restrukturyzacyjne przyniosła w tym zakresie istotne zmiany, będące odpowiedzią na postulaty zgłaszane przez środowisko teoretyków i praktyków prawa upadłościowego, ale także stanowiące realizację polityki drugiej szansy, zakładającej możliwie łatwy powrót rzetelnego upadłego do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie i życiu gospodarczym, między innymi poprzez jego oddłużenie²⁷⁰. Na mocy art. 408, ust. 2 ustawy dotychczasowy art. 14 ust. 3 pkt 6 ustawy o podatku od osób fizycznych (wskazujący, czego nie zalicza się do przychodów z działalności gospodarczej) otrzymuje brzmienie: „kwoty stanowiącej równowartość umorzonych zobowiązań, w tym także umorzonych pożyczek (kredytów), jeżeli

²⁷⁰ Uzasadnienie projektu ustawy Prawo restrukturyzacyjne, s. 62.

umorzenie zobowiązań jest związane z postępowaniem restrukturyzacyjnym lub postępowaniem upadłościowym”. Wobec pozostawienia w ustawie Prawo upadłościowe jedynie postępowań obejmujących likwidację majątku, zapis ten jednoznacznie eliminuje występującą do czasu reformy sytuację powtórnego zadłużenia z tytułu podatku osoby korzystającej z dobrodziejstwa umorzenia części lub całości niezaspokojonych z masy upadłości zobowiązań, rozstrzygając, iż nie obejmuje on już jedynie postępowań o charakterze układowym. W kontekście przytoczonego wcześniej przykładu należy powyższą nowelizację ocenić jednoznacznie pozytywnie. Dotychczasowe regulacje jedynie pozornie zabezpieczały interes Skarbu Państwa, wątpliwą bowiem była możliwość realnej egzekucji od upadłego należnego podatku. Zmiana wychodzi także naprzeciw zasadzie równości wobec prawa, rozumianej jako równe traktowanie homogenicznych grup podatników²⁷¹, zrównując w tym zakresie prawa osób fizycznych, niezależnie od faktu prowadzenia przez nie działalności gospodarczej. Podkreślić także należy, iż opodatkowanie we współczesnych systemach prawnych i ekonomicznych nie spełnia wyłącznie roli źródła dochodów publicznych²⁷². Jego celem o charakterze pozafiskalnym jest także wpływanie na zjawiska społeczno-gospodarcze, kształtowanie ich zgodnie z pożądanym gospodarczo i politycznie kierunkiem²⁷³, co niewątpliwie znajduje wyraz w dokonanej zmianie.

Upadłość z możliwością zawarcia układu i postępowanie naprawcze – dwa układy różne podatki. Pozytywne zmiany w Prawie restrukturyzacyjnym

W przeciwieństwie do upadłości obejmującej likwidację majątku, postępowanie z możliwością zawarcia układu miało na celu nie tylko zaspokojenie wierzycieli w możliwie wysokim stopniu (choć warunkiem jego wszczęcia była możliwość pełniejszego ich zaspokojenia niż przez likwidację majątku – art. 14 PUiN), ale także utrzymanie przedsiębiorstwa dłużnika, co najmniej do czasu wykonania przyjętego układu. Postępowanie naprawcze, miało na za to celu przede wszystkim zapobieżenie niewypłacalności i utrzymanie zdolności do konkurencyjności na rynku poprzez m.in. restrukturyzację zobowiązań w drodze porozumienia z wierzycielami. Obecnie oba te postępowania zostały wyeliminowane i zastąpione przez nowe postępowania, ujęte w Prawie restrukturyzacyjnym.

W ustawie z 2003 roku ustawodawca przyjął wiele rozwiązań, mających wspomóc proces restrukturyzacji zobowiązań i ułatwiających funkcjonowanie przedsiębiorstwa w krytycznym dla niego momencie. Wśród najważniejszych dla dłużnika prowadzącego postępowanie upadłościowe wymienić można zawarty w art. 90 PUiN zakaz wypowiedzenia umowy najmu lub dzierżawy lokalu, w

²⁷¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 listopada 1995 r., sygn. akt K. 17/95.

²⁷² A. Nita, *Teoretyczne i normatywne wyznaczniki sprawiedliwego opodatkowania*, „Toruński Rocznik Podatkowy” 2013.

²⁷³ A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Warszawa 2004, s. 230.

którym prowadzona jest działalność dłużnika, umów leasingu, ubezpieczeń majątkowych, rachunku bankowego, ale także zawieszenie postępowań egzekucyjnych dotyczących wierzytelności objętych z mocy prawa układem, zgodnie z dyspozycją art. 140 ustawy. W stosunku do prowadzącego postępowanie naprawcze, podobnie jak w przypadku upadłości, były to także: zawieszenie wykonania zobowiązań, naliczania odsetek, zakaz wszczynania postępowań zabezpieczających i egzekucyjnych oraz zawieszenie takich postępowań już prowadzonych. Większość z wymienionych rozwiązań miała na celu przede wszystkim niedopuszczenie do sytuacji, w której wykonanie układu byłoby zagrożone w skutek pozbawienia upadłego lub zagrożonego upadłością przedsiębiorcy środków produkcji, a także niezbędnych do prowadzenia bieżącej działalności zasobów finansowych.

Podobną i – zdaniem autora – równie ważną funkcję spełnia zwolnienie kwot umorzonych zobowiązań z opodatkowania podatkiem dochodowym. Zwolnienie to dotyczyło zarówno osób fizycznych, jak i osób prawnych. Nie wynikało z treści Prawa upadłościowego i naprawczego, ale z zapisów ustaw podatkowych, odwołujących się do tych przepisów PUiN, które regulowały postępowanie z możliwością zawarcia układu. Niestety – zwolnienie zostało ustanowione jedynie w odniesieniu do umorzonych kwot wynikających z układu zawartego w postępowaniu upadłościowym. W przypadku postępowania naprawczego przepisy nie przewidywały podobnej preferencji. W literaturze brak jest szerszych opracowań omawianego zagadnienia, podejmowały je jednak organy podatkowe, jak i sądy.

Dyrektor Izby Skarbowej w Warszawie w interpretacji IPPB3/423-641/09-4/AG z dnia 10 grudnia 2009 r. wskazał, iż „Przepis ten, na który powołuje się Spółka, wyraźnie stanowi o postępowaniu upadłościowym, gdy natomiast w przypadku Spółki ma miejsce postępowanie naprawcze w rozumieniu prawa upadłościowego i naprawczego. Bez znaczenia jest przy tym, że oba rodzaje tych postępowań, zgodnie z twierdzeniem Spółki, są identyczne, skoro w przepisach art. 12 ust. 4 pkt 8 lit. b) ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych mowa jest tylko o jednym z nich.” W dalszej części interpretacji określono, iż w przypadku umorzenia odsetek stanowiących wynagrodzenie za udzielony kredyt (a nie karnych, o co zapytywała spółka) nie dochodzi do wyłączenia równowartości umorzonych odsetek z przychodów. Ponieważ interpretacja wydana została już po nowelizacji Prawa upadłościowego i naprawczego z 2009 roku, zawarte w niej rozstrzygnięcia należy uznać za obowiązujące do czasu wejścia w życie nowych przepisów, czyli do 1 stycznia 2016 roku.

Tożsame stanowisko zajmowały inne organy podatkowe, m.in. Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu we wspomnianych wcześniej interpretacjach indywidualnych ILPB3/423-281/08-2/DS z dnia 11 sierpnia 2008 roku oraz ILPB2/415-154/10-3/WS z dnia 23 kwietnia 2010 r. Odmienna opinia

przedstawiona została przez Lubelski Urząd Skarbowy w informacji o zakresie stosowania prawa podatkowego z dnia 17 września 2004 roku (PD.423-69/04), jednak w świetle późniejszych orzeczeń oraz analiz zawartych w piśmiennictwie należy uznać ją za błędną. Sama informacja jest niezwykle lakoniczna i nie zawiera uzasadnienia przyjętego stanowiska. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na fakt, iż wydana została w początkowym okresie obowiązywania Prawa upadłościowego i naprawczego, gdy brak było jeszcze w orzecznictwie i literaturze przedmiotu analiz różnicujących postępowanie upadłościowe i naprawcze.

Ustawodawca nie wskazał powodów, dla których zwolnienie przewidziano jedynie dla postępowania upadłościowego, a już nie dla postępowania naprawczego. Należy domniemywać, iż stało się to bądź to za przyczyną braku świadomości takiego efektu wprowadzanych przepisów, bądź też w skutek świadomych decyzji, mających zapobiegać nadużyciom, w tym podatkowym, zmierzającym do uniknięcia lub ograniczenia opodatkowania przez podmioty powiązane ze sobą czy to formalnie, czy też nie, w celu zachowania zasady ochrony interesów fiskalnych władz publicznych.²⁷⁴

Bezspornym pozostaje, iż stan taki wynikał między innymi z faktu, iż obie ustawy podatkowe zostały uchwalone w czasie, w którym obowiązywały jeszcze dwa oddzielne rozporządzenia regulujące postępowanie upadłościowe i układowe. Do tych aktów odwoływały się zatem przepisy podatkowe, które nie zostały dostosowane do zmian wprowadzonych ustawą z 2003 roku. Wynikiem tego były jednak znacznie wyższe koszty i ryzyko niepowodzenia przeprowadzenia redukcji zobowiązań w ramach postępowania naprawczego i to w okresie, w którym przedsiębiorca pozostawał jeszcze w stanie zagrożenia utratą płynności finansowej.

Niewątpliwie zatem, w przypadku postępowania naprawczego zachodziło duże prawdopodobieństwo zaburzeń płynności finansowej, spowodowanych koniecznością wcześniejszego, lub późniejszego uiszczenia podatku stanowiącego niebagatelną część udzielonych przez wierzycieli ulg w spłacie zobowiązań. W zależności od przyjętego sposobu opodatkowania i wyniku finansowego, kwota podatku mogła sięgać nawet 32% wartości uzyskanych w ramach układu redukcji zobowiązań. Fakt ten stanowił zapewne silny bodziec przemawiający przeciwko stosowaniu tej drogi sanacji.

Bariery te zostały jednak dostrzeżone na etapie prac legislacyjnych w ramach reformy prawa upadłościowego i ustawodawca poprzez stosowną nowelizację ustaw podatkowych ułatwił prowadzenie działań sanacyjnych, niezależnie od rodzaju wszczętego postępowania. Przytoczony już wcześniej art. 408 Prawa restrukturyzacyjnego zmieniający zapisy Ustawy o podatku dochodowym od

²⁷⁴ C. Kosikowski (red.), *System Prawa Finansowego*, tom 1, *Teoria i nauka prawa finansowego*, Warszawa 2010, s. 392.

osób fizycznych wprowadza zwolnienie dla kwot zobowiązań umorzonych zarówno w postępowaniu upadłościowym, jak i w postępowaniach restrukturyzacyjnych, zastępujących dotychczasowe postępowania układowe (upadłościowe i naprawcze). Analogiczną zmianę w odniesieniu do osób prawnych wprowadza art. 409, także ustanawiający preferencje podatkowe dla dłużników korzystających z umorzeń w ramach postępowania upadłościowego lub jednego z czterech postępowania restrukturyzacyjnych.

W świetle przyczyn, dla których przeprowadzono reformę prawa upadłościowego opisane zmiany należy ocenić jednoznacznie pozytywnie. Wprowadzone preferencje podatkowe stanowią niewątpliwie znaczne, realne ułatwienie w skutecznej restrukturyzacji, pozostawiając do dyspozycji przedsiębiorców znajdujących się w trudnej sytuacji kwoty, które mogą zawążyć na pozytywnym przebiegu procesu. O ile w przypadku postępowań upadłościowych zwolnienia powyższe mają raczej charakter humanitarny oraz wynikają z dużych problemów w egzekwowaniu podatku, to w przypadku postępowań restrukturyzacyjnych znaczenie ich dla poszczególnych postępowań może być wręcz fundamentalne.

Oba powyższe przepisy ustanawiają także pewne preferencje podatkowe dla wierzycieli, stanowiące swego rodzaju zachętę do łatwiejszego przyjmowania propozycji układowych, obejmujących redukcję zobowiązań. Jednakże w tym przypadku ustawodawca nie ujedynolicił zapisów odnoszących się do osób fizycznych i do osób prawnych, co powodować będzie zapewne dalsze spory w doktrynie i praktyce. Ze względu jednak na dążenie do zwiększenia wykorzystania postępowań zmierzających do zapobieżenia upadłości uznać należy, iż przyjęte rozwiązanie jest prawidłowe, przyznając w odniesieniu do umorzonych kredytów (pożyczek) bankowych preferencję podatkową jedynie w przypadku postępowań restrukturyzacyjnych.

W nowym brzmieniu art. 23 ust. 1, pkt. 40 Ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych pozwala wierzycielom zaliczyć do kosztów uzyskania przychodów kwoty umorzonych pożyczek, jeżeli umorzenie związane jest z postępowaniem upadłościowym lub restrukturyzacyjnym. Analogiczna regulacja w ustawie o podatku od osób prawnych, ujęta w art. 16 ust. 1 w pkt 43 lit. b, obejmuje jedynie postępowania restrukturyzacyjne. Oznacza to właśnie, iż na jej podstawie nie będzie możliwości ewentualnego zaliczenia do kosztów kwot kredytów (pożyczek) umorzonych w ramach postępowań upadłościowych.

W kontekście ułatwień (korzyści) podatkowych dla dłużników prowadzących postępowania restrukturyzacyjne zwrócić uwagę należy także na zapis art. 430, ust. 2 ustawy z 15 maja, wprowadzający zmiany w art. 89b ust. 1b Ustawy o podatku od towarów i usług. Nowy kształt przepisu wskazuje, iż dłużnik prowadzący postępowanie restrukturyzacyjne (ale także będący w stanie

upadłości) nie jest zobowiązany do dokonywania korekty odliczonej kwoty podatku w przypadku nieuregulowania płatności w terminie 150 dni od daty upływu terminu płatności. Jest to niebagatelne ułatwienie, dotychczasowe regulacje powodowały częstokroć konieczność umarzania postępowań upadłościowych, ze względu na obowiązek zapłaty podatku od towarów i usług już w trakcie postępowania, a wynikającego z czynności dokonanych przed jego wszczęciem. W odniesieniu do postępowań upadłościowych przepis został znowelizowany ustawą z 9 kwietnia 2015 roku o zmianie Ustawy o podatku od towarów i usług oraz ustawy - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. poz. 605). Prowadzący postępowania restrukturyzacyjne zostaną objęci ułatwieniem od dnia wejścia w życie Prawa restrukturyzacyjnego.

Podsumowanie

Przedstawione w artykule aspekty podatkowe umorzenia zobowiązań dotychczas nie doczekały się w literaturze pogłębionej analizy. Jednak wpływ opodatkowania dostrzegli eksperci przygotowujący ustawę oraz sam ustawodawca. Niewątpliwie wprowadzone zmiany, stawiające przedsiębiorcę upadłego lub podejmującego działania zapobiegające upadłości w korzystniejszej z ekonomicznego punktu widzenia sytuacji, stanowią wyraz świadomej polityki państwa, zmierzającej do wsparcia przedsiębiorców w kryzysie.

Wobec przedstawionych powyżej skutków ekonomicznych modyfikacji wprowadzonych przez ustawę Prawo restrukturyzacyjne należy całość zmian w zakresie podatków związanych z procesami sanacji i upadłości ocenić bardzo pozytywnie. Stanowią one odpowiedź na potrzeby podmiotów znajdujących się w sytuacji zagrażającej ich finansowej stabilności, pozwalając na łatwiejsze prowadzenie restrukturyzacji. Upadłość każdego podmiotu stanowi bowiem duże zagrożenie dla innych przedsiębiorców, nie tylko z jego najbliższego otoczenia. W niektórych przypadkach, jak np. w budownictwie, upadłości potrafiły zachwiać całą branżą, stanowiąc realne zagrożenie dla stabilności gospodarki kraju. Najważniejszym – z punktu widzenia podatkowego – wydaje się wprowadzenie tych zapisów ustawowych, które wyłączają skutecznie i bezdyskusyjnie kwoty umorzonych w ramach czterech prowadzanych postępowań restrukturyzacyjnych zobowiązań z opodatkowania podatkiem czy to od osób fizycznych, czy to od osób prawnych.

Zgodnie z zapisami przepisów końcowych ustawy, z dobrodziejstwa zmian przedsiębiorcy będą mogli korzystać od początku 2016 roku. Wstępne oceny skuteczności wprowadzonych regulacji możliwe będą po zakończeniu pierwszych postępowań procedowanych według nowych przepisów, zatem nie wcześniej, niż pod koniec 2016 roku.

O autorze

Andrzej Springer jest absolwentem Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny). Syndyk, nadzorca i zarządca sądowy, menadżer specjalizujący się w restrukturyzacji przedsiębiorstw w kryzysie oraz wykładowca Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.

Streszczenie

Przedstawione w artykule aspekty podatkowe umorzenia zobowiązań dotychczas nie doczekały się pogłębionej analizy w literaturze oraz realnych skutków różnic w tym zakresie. Jednak wpływ opodatkowania dostrzegli eksperci przygotowujący ustawę oraz ustawodawca. Niewątpliwie wprowadzone zmiany, stawiające przedsiębiorcę upadłego lub podejmującego proces zapobieżenia upadłości w korzystniejszej z ekonomicznego punktu widzenia sytuacji, stanowią wyraz świadomej polityki państwa, zmierzającej do wsparcia tych przedsiębiorców, w celu ograniczenia negatywnego wpływu ich indywidualnego kryzysu na kontrahentów, a często także na całą branżę gospodarki. Ocena rzeczywistego wpływu zmian dokonana będzie mogła zostać już po wejściu w życie Prawa restrukturyzacyjnego.

Summary

The tax issues of remitting obligations that are presented in this article, have not yet been analyzed in great detail in field literature nor as far as real effects of differences are concerned. The influence of applying taxes, however, has been appreciated by the experts working on this bill and the legislator. The introduced improvements certainly place a bankrupt businessman, or the one who is undertaking a process of preventing bankruptcy, in a more favourable economic position. These changes express deliberate policy on the part of the state which tends to support these businessmen, aiming to limit the negative influence of their individual crisis spreading on their contractors, and further on the whole economy branch. The evaluation of real influence that the changes bring, will be possible as soon as the Restructuring Bill is introduced.